

Oral history spod Triglava (*Oral History Education. Dialogue with the Past*, red. D. Trškan, Ljubljana 2016, ss. 235)

Pierwszy raz bezpośrednio styczność z historią mówioną w wydaniu słoweńskim miałem w 2010 r. w Pradze w trakcie *XVI International Oral History Conference Between Past and future: oral history, memory and meaning*. Wtedy to jako komentator w jednym z paneli miałem sporo czasu, by krążyć od sali do sali i słuchać wybranych wystąpień. Koncentrowałem się wówczas na panelach poruszających zajmujące mnie od dawna zagadnienia związane z metodologią tych badań, jak i funkcjonowania historii mówionej w państwach byłego bloku wschodniego. Tak trafiłem na dwa interesujące wystąpienia badaczek słoweńskich. Pierwsze z nich zatytułowane *The Food of Spirit and Memory: Migrant womens' stories on identity* zaprezentowała Mirjam Hladnik Milharic ze Słoweńskiej Akademii Nauk i Sztuk. Referat był podsumowaniem projektu dotyczącego historii słoweńskich imigrantek i ich żeńskich potomków w USA na przestrzeni całego XX w. Drugie wystąpienie autorstwa Moniki Kokalj Kočevar ze słoweńskiego Narodowego Muzeum Historii Współczesnej zatytułowane *Both Homelands* poruszało temat losów sporej grupy Słoweńców (cywili i uczestników ruchu oporu), którzy po zakończeniu II wojny światowej, nie zgadzając się na wprowadzenie systemu komunistycznego, uciekli do Włoch i Austrii, stanowiąc rdzeń imigracji politycznej. Wysłuchałem obydwóch wystąpień z wielkim zaciekawieniem, obiecując sobie śledzenie historii mówionej z tego regionu. Ku mojej ucieście dwa lata później dowiedziałem się o powołaniu do życia *Oral History Society Slovenia*. Wśród 13 założycielek (same kobiety) widniały nazwiska dwóch znanych mi już uczestniczek praskiej konferencji. Jak można przeczytać na stronie internetowej, opisującej fundację towarzystwa, przyświecał temu jeden główny cel: skatalogowanie wywiadów i projektów historii mówionej w Słowenii¹. Całkiem niedawno wpadła mi w ręce książka *Oral History Education. Dialogue with the Past* zredagowana przez Danijele Trškan². W pierwszej chwili pomyślałem, że dotyczy ona obecności historii mówionej pod Triglavem. Szybko jednak okazało się, że jest

¹ <http://instituteapis.org/oral-history-society-slovenia/>.

² Associate Professor for Didactics of History at the Faculty of Arts (University of Ljubljana), Slovenia.

raczej wynikiem patrzenia na historię mówioną z perspektywy Triglavu, a więc sięgającego daleko poza granice Słowenii.

Przejdźmy zatem do samej książki. Jak dowiadujemy się ze wstępu autorstwa Danijeli Trškan, aktualna pozycja, jak również punkt wyjścia do rozważań na temat historii mówionej w Słowenii, nie różni się od tych, które tworzą specyfikę tej metody badawczej w innych europejskich czy też pozaeuropejskich krajach. W Słowenii – podobnie jak chociażby w Polsce (przyp. – M.K.) – głównym celem lekcji historii jest przekazywanie uczniom wiedzy na temat ważnych wydarzeń i osiągnięć ludzkości z przeszłości. Dlatego właśnie znacznie mniej tu miejsca – niż wielu badaczy życzyłoby sobie (przyp. – M.K.) – dla samej pamięci, która uwidacznia, do jakiego stopnia ludzie przypominają sobie przeszłość. Ta z kolei zajmuje uprzywielejonane miejsce na gruncie historii mówionej, bazującej na ludzkim doświadczeniu/doświadczeniu minionej rzeczywistości.

Omawiana publikacja jest wynikiem połączonych zmagania osiemnastu autorów z tematem roli i wykorzystania historii mówionej i jej zasobów oraz jej zintegrowania z programem nauczania w ramach systemów edukacyjnych w różnych krajach. W tekstach historia mówiona traktowana jest z dwóch perspektyw: biernej (tutaj uczniowie/studenci badają zasoby *oral history* dostępne w podręcznikach, książkach, Internecie i innych repozytoriach) i aktywnej (studenci/uczniowie przyjmują rolę zbieraczy/badaczy opowieści). Zarówno w jednym, jak i w drugim wypadku mamy do czynienia – zdaniem redaktorki zbioru – z nawiązywaniem dialogu z przeszłością. Praca aspiruje do miana wzorca/modelu wykorzystania historii mówionej w edukacji i ma stanowić wkład w rozwój nauczania historii.

Na całość składa się piętnaście artykułów podzielonych na cztery części: *Wprowadzenie do edukacji historii mówionej*; *Relacje i projekty historii mówionej*; *Historia mówiona w szkołach*; *Wytyczne dla nauczycieli historii w szkole podstawowej i średniej*. Omówmy pokrótce najciekawsze, moim zdaniem, teksty w poszczególnych częściach.

Wprowadzenie do edukacji historii mówionej

Pierwszy artykuł, na który chciałbym zwrócić uwagę, to tekst otwierający tę część autorstwa Eleni Apostolodu³ zatytułowany *Oral history: between the past*

³ Lecturer of History Didactics at the Primary School Education Department of the University at Ioannina, Greece.

and the present, between the individual and the collective. Znaleźć w nim możemy analizę historii mówionej od lat 40. XX w., przez czasy, gdy powstała fundamentalna praca Paula Thompsona *The Voice of the Past*, do pojawienia się prac z zakresu „subiektywizmu”, które firmuje Luisa Passerini i tego wszystkiego, co można określić mianem zwrotu „kulturowego” w historiografii lat 90. Autorka twierdzi, że istnieją dwa okresy w rozwoju historii mówionej. Pierwszy charakteryzuje się defensywną postawą jej zwolenników w stosunku do historyków z tradycyjnych nurtów historiograficznych, mając na względzie metodologiczne podstawy badań. Drugi zaś określany mianem „okresu zaufania” przesuwają punkt ciężkości rozumienia historii mówionej ku praktyce analitycznej, nie zaś zwykłej czy kolejnej metody odzyskiwania/pozyskiwania źródeł historycznych, tak jak występowało to w przeszłości.

Jeszcze jest jeden szczególnie ciekawy tekst w tej wprowadzającej części autorstwa Heleny Pinto⁴, nosi on tytuł *Using oral history and cultural heritage in history education*. Tutaj punktem wyjścia jest stwierdzenie, że dążenie do zrozumienia, w jaki sposób uczniowie, nauczyciele i ludzie ogólnie „wykorzystują” przeszłość w kategoriach orientacji temporalnej, jest głównym problemem badawczym w dziedzinie edukacji historycznej. Nadaje ono bowiem kształt nauczaniu historii i praktyce uczenia się. Może także sprzyjać rozwojowi kompetencji historycznych, w tym posługiwaniu się relacjami ustnymi jako źródłami historycznymi i interpretowaniu ich jako dowodów historycznych. Historia mówiona wraz z obiektami dziedzictwa historycznego może funkcjonować jako podstawowe źródło lub jako swoiste studium przypadku, które współgra z bazowymi programami nauczania lub interdyscyplinarnymi obszarami przedmiotowymi. Tutaj to sami uczniowie nadają sens dziedzictwu, obserwując, analizując jego pozostałości i łącząc je ze wcześniejszą wiedzą przy jednoczesnym rozpoznaniu dialogicznego związku między przeszłością, teraźniejszością i przyszłością, który charakteryzuje świadomość historyczną. Autorka swoje założenia opiera na analizach pracy uczniów portugalskich szkół średnich, ich pisemnych odpowiedziach i osobistych narracjach wywiedzionych z przeprowadzonych wywiadów, niebazujących zatem na ich bezpośredniej wiedzy o wydarzeniach historycznych, lecz tej uzyskanej od starszych członków swojej społeczności.

⁴ Researcher of CITCEM – Transdisciplinary Research Centre ‘Culture, Space and Memory’.

Relacje i projekty historii mówionej

Ta część zawiera teksty prezentujące wykorzystanie historii mówionej w projektach edukacyjnych na konkretnych przykładach z różnych części globu. Warto wspomnieć chociażby o dwóch z nich. Jeden bliższy, drugi dalszy naszym obszarom geograficznym i politycznym. Zaczniemy od tego bliższego. W artykule Sergiu Musteață⁵, zatytułowanym *Dialogue of generations from remembering to reconciliation in the Republic of Moldova: an example of an oral history education project*, zostały przedstawione doświadczenia związane z realizacją edukacyjnego projektu historii mówionej realizowanego w 2014 r. przez Narodowe Stowarzyszenie Młodych Historyków w Mołdawii. Celem przedsięwzięcia było spotkanie, poznanie i połączenie pokolenia młodych i starszych zróżnicowanych także pod względem społecznym. Jego oryginalność polegała na budowaniu mostu międzypokoleniowego poprzez historię mówioną i edukację dorosłych. Działania były prowadzone w formie spotkań tematycznych, podczas których zachęcano lokalnych mieszkańców do dzielenia się osobistymi wspomnieniami z przeszłości, wzajemnego słuchania się i akceptowania swojej przeszłości. Opowieści związane były z wieloma różnymi momentami w historii – głodem, deportacjami, wojną, życiem szkolnym, życiem codziennym w czasach radzieckich itd. Projekt zwiększył przede wszystkim poczucie osobistej wartości i umiejętności starszego pokolenia, otwierając im jednocześnie drogę do integracji i samorealizacji w stale zmieniającym się społeczeństwie.

W zupełnie inne rejony geopolityczne przenosi nas tekst Meenakshi Chhabry⁶ *Mirror narratives of reciprocal distortions and reciprocal connections – conversations between Indian and Pakistan youth on the 1947 British India partition*. Znaleźć w nim możemy analizy rozmów między hinduskimi i pakistańskimi uczniami na temat podziału Indii Brytyjskich w 1947 r. Podział ten jest historycznym wydarzeniem dotyczącym masowej przemocy i tkwiącym głęboko w zbiorowej pamięci obydwóch narodów jako przełomowy moment zarówno dla Indii, jak i Pakistanu. Dane do analiz zebrano za pomocą obserwacji uczestniczącej, grup fokusowych i wywiadów z młodzieżą indyjską i pakistańską uczestniczącą we wspólnym obozie edukacyjnym

⁵ Professor of the History and Geography Faculty, of the „Ion Creanga” Pedagogical State University of Moldova.

⁶ Associate Professor at the Graduate School of Arts and Social Sciences at Lesley University in Cambridge, USA.

na terenie USA. Badania ujawniają lustrzane narracje wzajemnych zniekształceń i wzajemnych powiązań oraz rzucają światło na wyzwania i możliwości tworzenia alternatywnych narracji opartych na pokoju.

Historia mówiona w szkołach

Kolejny panel tej pracy zbiorowej odnosi się do praktyki wykorzystywania i obecności historii mówionej w szkolnej edukacji historycznej. Odwołajmy się tutaj do dwóch przykładów płynących z państw bloku postsowieckiego. Pierwszy z nich to tekst Benediktasa Setkusa⁷ pt. *Oral history in Lithuanian schools: current situation and challenges*. W artykule przedstawiono krótki zarys roli historii mówionej w szkołach litewskich na podstawie programu nauczania historii opracowanego w 2008 r. Autor przytacza najistotniejsze aspekty edukacyjne historii mówionej. Wyjaśnia, dlaczego temat represji sowieckich zajmuje ważne miejsce w nauczaniu historii w litewskich szkołach i dlaczego jest on dominującym tematem w tamtejszej historii mówionej. W tekście natrafimy również na problem postrzegania przez uczniów kontekstu historycznego w perspektywie możliwości (lub jej braku) pełnego zrozumienia wspomnień dzielonych przez uczestników tych samych wydarzeń. Tekst stanowi także pomoc dla uczniów w przygotowaniu się do komunikacji ze świadkami historii – ze szczególnym uwzględnieniem czyhających zagrożeń w sferze sposobu zadawania pytań – tak, aby umożliwić wzajemne zrozumienie się.

Drugi przykład autorstwa Laury Eleny Căpiță⁸, Lavinii S. Stan⁹, Marii Ritiu¹⁰ i Carola Căpiță¹¹ płynie z Rumunii i nosi tytuł *Doing Oral History – Challenges and Opportunities for Romanian Schools*. Badaczki analizują sposób i okoliczności pojawienia się historii mówionej w rumuńskich szkołach średnich. Poczynając od zainteresowania naukowego dziedziną i metodologią badań nieobecnych w czasach komunizmu, grupa teoretyków i praktyków opracowała program, którego celem było włączenie elementów

⁷ Professor for History Didactics at the Faculty of History, Lithuanian University of Educational Sciences in Vilnius.

⁸ Senior Researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest, Romania.

⁹ Senior Researcher at the Oral History Institute, Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca, Romania.

¹⁰ History High School Teacher at the „Emil Racovița” National College in Cluj-Napoca, Romania.

¹¹ Professor at the University of Bucharest, Faculty of History Romania.

historii mówionej do szkolenia nauczycieli historii. Uzasadnieniem programu było przygotowanie wcześniej na mniejszą skalę projektu z zakresu historii mówionej jako modułu szkoleniowego dla nauczycieli i publikacja jego wyników jako przykładu dobrych praktyk w tej dziedzinie. Okazało się bowiem, że tego typu innowacje powinny funkcjonować na poziomie szkolnego programu nauczania, a nie odgórnej podstawy programowej. Trauma przeszłości i wszelkiego rodzaju kontrowersje z nią związane powinny funkcjonować na zasadzie relacji między szkołami a konkretnymi społecznościami lokalnymi.

Wytyczne dla nauczycieli historii w szkole podstawowej i średniej

Ostatnia część w całości autorstwa Danijeli Trškan, redaktorki tomu, stanowi rodzaj metodycznego przewodnika, wprowadzenia do nauczania/uczenia się z wykorzystaniem historii mówionej w ramach edukacji szkolnej. Pierwszy tekst *Oral history sources: introduction to passive oral history* dotyczy ważnej roli współczesnych źródeł historii mówionej. Świadczenia te bowiem wywołują różne emocje u studentów i uczniów, zwiększając jednocześnie zainteresowanie przeszłością i przyczyniając się do lepszego rozumienia historii. Autorka podkreśla, że zwłaszcza w Słowenii rola tych źródeł jest bardzo ważna, ponieważ umożliwiają one zrozumienie nie tylko tego, co wydarzyło się w przeszłości, lecz także tego, w jaki sposób narratorzy rozumieją to, co się stało. Artykuł przekonuje do tego, by źródła te były obecne w ramach edukacji szkolnej i proponuje, w jaki sposób może się to odbywać, sugerując, że jest to jedna z bardziej skutecznych metod rozwijania zdolności intelektualnych młodych ludzi. Kolejny artykuł, zatytułowany *Doing oral history: introduction to active oral history*, jest poniekąd logiczną kontynuacją tekstu otwierającego tę część. Zaprezentowano w nim, w jaki sposób uczniowie szkół podstawowych i średnich powinni korzystać i jednocześnie rozwijać, uczyć się tworzyć, generować historię mówioną. Podstawą jest tutaj wyjście do drugiego człowieka, poczynawszy od osób starszych z naszego bezpośredniego otoczenia, dzięki czemu dzieci rozwijają umiejętność odkrywania i poznawania zarówno przeszłości, jak i kompetencje komunikacyjne. W tekście można także znaleźć krok po kroku opis realizacji prostego projektu historii mówionej (wstępne przygotowanie, planowanie, realizacja, analiza, interpretacja i ewaluacja). Tekst *Selected oral history resources for teachers* zamyka omawiany tom i skierowany jest bezpośrednio dla nauczycieli i edukatorów. Zawiera bowiem bibliografię podstawowych prac możliwych czy też wskazanych do wykorzystania

460

w ich działaniach dążących do przygotowania i realizacji szkolnych projektów historii mówionej. Można znaleźć tutaj wykaz książek, podręczników, artykułów i innych zasobów. Oprócz klasycznych pozycji anglojęzycznych, autorka zachęca także do korzystania z „krajowych” publikacji dotyczących interesującego nas zagadnienia.

Podsumowanie

Artykuły pokazują, w jaki sposób źródła ustne, świadectwa i narracje życia można włączyć do edukacji młodzieży w XXI w. na wszystkich poziomach szkolnych. Niniejsza publikacja ma na celu przede wszystkim zachęcenie do korzystania z zasobów historii mówionej i ich tworzenia jako ważnej części projektów w historii i innych przedmiotów szkolnych, szczególnie w krajach, w których historia mówiona jest rzadko używana. Praca zawiera kilkanaście „narodowych” punktów widzenia i doświadczeń w zmaganiu się z tą specyficzną materią. Co ważne, książkę tę odbieram jako wynik ewolucji myślenia o historii mówionej z perspektywy słoweńskiej. Jeszcze niedawno, bo w roku 2012, gdy powstawało *Oral History Society Slovenia*, głównym punktem ciężkości badań było katalogowanie relacji i projektów. Tutaj widzimy, że zaledwie pięć lat później badacze słoweńscy stawiają sobie dużo bardziej wymagające zadanie, jakim jest wykorzystanie historii mówionej w szkolnej edukacji na wszystkich poziomach kształcenia. Świadomość ważności tego przedsięwzięcia podparta jest przykładami płynącymi z wielu zakątków świata. Trochę szkoda, że w tym ujęciu spod Triglavu nie znalazły się doświadczenia spod Rysów.

Michał Kierzkowski
Poznań